

Μέσο: .....ΤΑ ΝΕΑ

Ημ. Έκδοσης: ...03/09/2021 Ημ. Αποδελτίωσης: ...03/09/2021

Σελίδα: 9

Ο Μίκης Θεοδωράκης στο δωμάτιο του σπιτιού του, στην οδό Επιφάνους, τη δεκαετία του 1990

...για παράγραφο από το βιβλίο σου. Να την ακούσω με τη φωνή σου...». Βγάζει κάτω από τα σκεπάσματα τον «Φοίνικα». Έχει σπραδέψει τη σελίδα. «Υπό έναν όρο» του κάνει. «Θα μου τραγουδήσεις κι εσύ, Μίκη, κάτι δικό σου». «Πρώτα εσύ!» χαμογελάει πονηρά. Αισθάνομαι σαν μέσα σε όνειρο. Ξεκινάω.

«...Πολλές φορές έχω αναρωτηθεί για κάτι τίνος δημιουργούμε. Για τον εαυτό μας; Για το κοινό; Από ανάγκη ή από φιλοδοξία; Καταλήγω ότι δημιουργούμε για το έργο το ίδιο... Το έργο μας διαλέγει για να του δώσουμε υλική υπόσταση. Κατασπαράζει τις σφραγές μας για να φτιάξει δικές του, ρουφάει το αίμα μας και τον αέρα που αναπνέουμε, ξαπλώνει ανάμεσα σε εμάς και στις γυναίκες μας και τελικά, με μια κλωστή, μας πετάει από το κρεβάτι. Το έργο είναι τύραννος, ανθρωποφάγος – σε τρομάζει...».

«Σερά σου. Πες μου τα πρώτα μουσικά μέτρα από τον «Επιτάφιο» του Ζητάω. «Την εισαγωγή από το «Γιε μου, σπλάχνο των σπλάχνων μου»». «Πάρα-πάρα-παμ-παμ...» σιγοτραγουδάει.

Μου έρχεται αόριστη φαινή ιδέα. «Γιατί δεν γράφεις, Μίκη, ένα καινούριο τραγούδι; Και τώρα αμέσως, άμα θές! Θα σε βοηθήσω όπως μπορώ, θα βρούμε μαζί τους στίχους...».

Το βλέμμα του για πρώτη φορά σκοτεινιάζει. «Ξέρεις τι σημαίνει», μου λέει, «να ζητινάς ένα πρωί και να 'σαι 95 χρονών; Θα μπορούσα να φτιάξω και ένα και δέκα και εκατό τραγούδια ακόμα – κατέχω την τέχνη. Μα θα ήταν κατασκευές. Το πέλμας μου έχει πια σωθεί... Αρμενίστε εσείς, στα δικά σας πελάγ...».

Δεν είναι ο Μίκης που γνωρίζω. Μα είναι, σε εκείνα τα λόγια του, ο πιο ειλικρινής – και ο πιο γενναίος άρα – Μίκης.

«Κουράστηκα τώρα. Πήγαινε...» μου κάνει. «Θα τα πούμε μια άλλη φορά...». Δεν θα υπήρχε άλλη φορά. Το ξέρω και οι δύο. «Να σου κλείσω την πόρτα;» τον ρωτάω. «Γιατί; Για να μην μπει ο Χάρος; Εννοώ σου, και τον έχω. Τον κιάω!».

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ
Ερμούπολις 1
117 αλ. Αθήνα
τηλ. 210-9214863, 6946-507372
e-mail: mikis@nikitheodorakis.gr

Προς: «Χρήστο Χωμενίδη

Αθήνα, 23.1.2019

Αγαπητέ μου Χρήστο Χωμενίδη,

Έλαβα το βιβλίο σου και σ' ευχαριστώ. Άρτηρα γά, σου τράβηξα, γιατί σου μετρήζω ανωμαλίες μια σειρά προβλήματα. Το βιβλίο σου δεν έχω μπει πάρα στο ελαφρύ μου, στο κρεβάτι όσο αναγκασιώτατα ζώ. Κατά κυριολεξία σου έγραφα, όμως δεν στα έστειλα, γιατί δεν με θεωρούσα άξιο. Γιατί...
Γιατί έγραψες ένα αφηγηματικό και λ.π. κι αν σου καθε είνια λίγο. Το βιβλίο σου είναι κλασικό με την έννοια του χρόνου, θα ταυριάζω, γιατί λέει τον τελέτη σου από μια σειρά δια βωβήσας, χρόνια και καταστάσεις, μεγάλη προσοχή για να βρεις και να την ταυριάζω, γιατί είναι και προσοχή μια αλόωβης εσής και να την περιγράφεις, γρηγορά και προσοχή μια κείροτο συγγραφέα σου τρέπω.
Όπως ξέρεις, η γενιά μου άρχισε με Σαλαμ, Παλιού, Σκαλιού και Καρναούλη. Γι' αυτό και η συγκίνηση που μου προέκυψε το βιβλίο σου είναι τόσο άνοστο.
Επί πλέον, από όλους αυτούς υπερανωτικούς φέρους τους μελωδία, διαλέξη καινοτομίες μαζί τους.
Όπως δέχθη και με τον Καρόλο, που ως φαίνεται, βρίσκεται τόσο γρήγορα δεν τον φτάνει η εμπειρία μου. Είναι στο σπύο έχω αλοίο για σε δεν έχω αλόω (από την «Αίολο»), πάνω στο σπύο έχω άρα μια από τις αραιότερες μελωδίες μου. Φωνάω σου στην άρα μου για τον Καρόλο, που τον έχω στην ταξη μου στην άρα μου του Α' Τμήματος Μακρονησοί, εκεί που σου το φέει ελλοία το κατό μου...
Σ' φιλώ και σ' ευχαριστώ.
Με αγάπη,
Mikis

Η επιστολή του Μίκη Θεοδωράκη στον Χρήστο Χωμενίδη

Οι δύο όψεις του

ΤΟΥ ΗΛΙΑ ΚΑΝΕΛΛΗ

Πώς θα θυμόμαστε τον Μίκη Θεοδωράκη τα επόμενα χρόνια; Ως μουσικό εκφραστή αυτού που στη χούντα και τη μεταπολίτευση αποκαλούσε και ο ίδιος ρωμιοσύνη, ως το σύμβολο μιας ηρωικής εκδοχής της ελληνικότητας. «Ζορμπάς» και «Επιτάφιος», «ΑΪιος Εστί» και «Λιανοτραγούδα της πικρής πατρίδας». Η προσωπική του μυθολογία δοξάστηκε και ο ίδιος έζησε την απόλυτη αποδοχή στις μεγαλειώδεις συναυλίες της μεταπολίτευσης. Επικός και πομπώδης, πολιτικός, εξέφρασε την ταυτότητα ενός λαού που ανδραγαθεί, πεθαίνει για τους υπηλούς σκοπούς του και δεν συμβιβάζεται με τίποτα μέτρο. Θα ήταν κατασκευή αν, από νωρίς, δεν

στήριζε το επικό σήμαν του στους ποιητές (Ρίτσος, Ελύτης, Σεφέρης, Σκελιανός...), αν δεν μεταστοιχείωνε σε μουσική στίχους που, αν δεν τραγουδιόνταν, ίσως να μην πλούτιζαν την καθημερινή γλώσσα, ίσως να περνούσαν απαρατήρητοι από το συλλογικό φαντασιακό. Και από το αριστερό, και από το εθνικό.

Αλλ' υπήρξε ένας ακόμα πιο σπουδαίος Μίκης. Αυτός που διέφυγε από τις ρωγμές των ηρωικών αφηγησών του. Ο Λυρικός Θεοδωράκης που συνομιλούσε με τον Αναγνωστάκη, τον Λειβαδίτη, τον Γιάννη Θεοδωράκη... Ένας ευαίσθητος, χαμηλόφωνος, σχεδόν ευθραυστός μουσικός χειραφετούνταν από την πολιτική και από την τυραννία της ταυτότητας, καταδιωμένος στο προσωπικό. Που δεν είναι υποχρεωτικά πολιτικό.

Ένα μεγάλο «Ευχαριστώ» Μίκη

ΤΟΥ ΛΟΥΚΑ ΤΣΟΥΚΑΛΗ

Τώρα που φεύγεις Μίκη, νιώθω την ανάγκη να σου πω ένα πολύ μεγάλο «Ευχαριστώ», όπως είμαι σίγουρος θέλουν να κάνουν το ίδιο και πολλοί άλλοι της γενιάς μου καθώς και αυτοί που ακολουθούν. Όσοι κλάψαμε πολλές φορές ακούγοντας τα τραγούδια σου στη δικτατορία, όσοι φωνάζαμε με πάθος και περηφάνια, ανεβαμένοι στα καθίσματα γηπέδων και θεάτρων σε διάφορες πόλεις του εξωτερικού, «Άγιο ακόμη να σκωθούμε λίγο ψηλότερα». Όσοι ονειρευτήκαμε τα «κορίτσια της Ουπιάς» ακούγοντας τα τραγούδια σου, τα αναριθμητά κρυφή περιγιάλια της χώρας μας στις ατέλειωτες συννεφίες της Βόρειας Ευρώπης, όσοι θυμάσαμε με το άδικο – και όταν ακόμη ελπίζαμε ότι όλα είναι δυνατά.

Όσοι ξαναβρήκαμε, ή πρωτοανακαλύψαμε, τους μεγάλους ποιητές της πατρίδας μας με τη βοήθειά σου. Για όλες αυτές τις πολλές και ανεκτίμητες στιγμές που μας χάρισες, ένα μεγάλο «Ευχαριστώ».

Ήσουν πάντα τόσο πληθωρικός με τις δημιουργίες σου και τις έντονες απόψεις σου για τα πάντα. Είπες και έκανες πολλά, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, με τα οποία διαφωνούσα ριζικά. Και σίγουρα δεν ήμουν ο μόνος. Δικαιώμα σου βέβαια, σε δημοκρατία ζούμε ευτυχώς, ότι όπως τότε στα δύσκολα χρόνια της δικτατορίας όταν ανδρώθηκε η δική μου η γενιά. Αλλά όλα αυτά δεν μπορούν με τίποτα να σβήσουν τα τόσο πολλά που σου οφείλωμε. Η ζωή μας θα ήταν φτωχότερη χωρίς τη μουσική σου.

Καλό κατευόδιο.

Στον αέρα που σπαθίζει μια μπαγκέτα

ΤΗΣ ΡΟΥΛΑΣ ΓΕΩΡΓΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Είναι δύσκολο να αντίκεις στην προκρούστεια γενιά, μισή Θεοδωράκης, μισή Σαββόπουλος και να πρέπει ξαφνικά να κοιτάξεις τη μια σου πλευρά σε να ξεφύτρωνε μόλις τώρα, γιατί αυτά έχει ο θάνατος. Σε αναγκάζει να βλέπεις τον νεκρό με άλλα μάτια από εκείνα που τον κοιτάζεις ως τώρα, κι όποιος δεν το έχει πάθει αυτό να έρθει εδώ να μου πει πώς το πέτυχε.

Όταν επιβεβαιώθηκε η είδηση ήταν κιόλας μια «είδηση» από εκείνης που δεν σου ζητάνε να πάρεις θέση διότι απλούστατα δεν χωράς ανάμεσα στο συνάπαντημα του ανθρώπου με τον θάνατό του. Σε κανενός τον θάνατο δεν χωράς γιατί ο θάνατος είναι η πιο επίσημη στιγμή στη ζωή του κάθε ανθρώπου. Ακόμη κι άγουρος κι αδύνατος αν είναι, το πικρό πένθος σου μπορεί και να ενοχλήσει τον εκλιπόντα, να διακόψει τον διάλόγό του με την ανυπαρξία, να τον στρώσει σε μια βιοστικά κατασκευασμένη νέα ύπαρξη την οποία δεν έχει ούτε καν το δικαίωμα να την αποκηρύξει. Και η αλήθεια είναι ότι άνθρωποι με μέ-

γεθος και επιδραστικότητα σαν του Μίκη Θεοδωράκη πεθαίνουν και ξαναγεννιούνται πολλές φορές. Τόσες όσες τα αισθήματα που διεγείρουν, οι καταστάσεις που προξενούν, η διαρκής «πολυπρόσωπη» παρουσία τους που τους δίνει το ελεύθερο να ξεγλιστρούν και να εμπαιχθούν κάποτε και αντικατοπτρισμούς.

Θα έλεγα λοιπόν μέσα στα τόσα που ακούγονται και θα ακουστούν αυτές τις μέρες ότι ο Μίκης Θεοδωράκης στα μάτια μου ήταν ένας μέγας φιλόλογος. Όχι απ' αυτούς με το κόκκινο στυλό που απονευρώνουν ό,τι πέσει στα κέρια τους αλλά απ' αυτούς που βοηθούν και τον πιο κουμπούρα μαθητή να καταλάβει ότι η γλώσσα έχει μουσική από μόνη της. Δεν χρειάζεται να την τεμαχίσει απίτη να τη γερήσει υποσημειώσεις για να σου κλαυθώσει. Γι' αυτό πήρε τους ποιητές και τους «κατέβασε στον δρόμο». Για να απελευθερωθεί η μουσική που μέχρι εκείνη τη στιγμή μόνον εκείνος και κάτι λίγοι την άκουγαν. Τον καιρείτιζο λοιπόν σαν δάσκαλο χωρίς χαρτί και μολύβι. Στον αέρα που σπαθίζει μια μπαγκέτα, εκεί γράφει και γράφεται η γλώσσα. Κάνουμε ό,τι μπορούμε για να μην το ξεχάσουμε.